

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.01.018>
УДК 811.161.2'366.53'367.622

О.Я. ЛАВРІНЕЦЬ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04655
E-mail: lavrinets@ukma.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6363-1502>

ЗМІНИ ГРАМАТИЧНИХ НОРМ ЧИСЛА В ПИТОМИХ ТА ІНШОМОВНИХ НАЗВАХ ВЗУТТЯ

У статті простежено динаміку граматичної категорії числа в питомих та іншомовних іменникових назвах взуття сучасної української мови. Виокремлено ядро, приядерну зону та периферію номенів взуття за граматичним значенням числа, зафіксованим у друкованих і/або електронних словниках сучасної української літературної мови. З'ясовано чинники непослідовної репрезентації іменникових назв взуття за категорією числа в лексикографічних джерелах.

Ключові слова: *категорія числа, іменник, назва взуття, pluralia tantum, парна множина, розчленована множина, нерозчленована множина, динаміка, словник.*

Від часу появи багато тисячоліть тому взуття змінилося і функційно, і зовні. Нині воно є не лише захистом ніг людини, а й обов'язковою частиною її завершеного образу. Взуття та його різноманітні моделі вивчає насамперед товаровознавство, однак і для мовознавства це також цікавий об'єкт дослідження в синхронному та діахронному аспектах. Зокрема, лінгвісти переважно аналізували назви взуття з погляду діалектної диференціації (Никончук та ін., 1998; Гримашевич, 2003; Бобер, 2021; Березовська, 2008 та ін.), походження, актуалізації, способів номінації (Войтів, 1985; Хмара, 2006; Купрікова, 2012; Купрікова, 2013; Дьолог, 2022 та ін.). Проте граматична характеристика іменників цієї семантичної групи ще не була предметом окремого дослідження. Номени взуття лише частково схарактеризовано щодо різного лексикографічного опрацювання,

Цитування: Лаврінець О.Я. (2024). Зміни граматичних норм числа в питомих та іншомовних назвах взуття. *Українська мова*, 1(89), 18–42. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.01.018>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

що зумовлено двозначністю форми множини іменників — назв парних предметів, точніше суб'єктивізмом їх числової інтерпретації (Лиса, 2013).

Назви взуття сучасної української мови не становлять абсолютно закритої та сталої семантичної групи. Деякі з них потрапили до пасивної лексики, тому що позначають взуття, що зникло з ужитку або його нечасто використовують українці (*жовтинці, личаки* (рідше *лапті*), *колодки, постолі* (зменш.-пестл. *постолики*), *сап'янци / саф'янци, чижми* (зменш.-пестл. *чижемки*) тощо). Більшість аналізованих найменувань взуття зберегла статус активних лексем і позначає давні види взуття, які трансформовано до сучасних потреб суспільства (*боти, ботфорти, еспадрильї / еспадрилі, капці, мокасини, сабо, сандалії, туфлі, черевики, чоботи* тощо), або відносно нові види чи моделі взуття, що набули поширення в суспільстві та стали звичним елементом гардеробу українців (*балетки, босоніжки, кеди, кросівки* тощо). У першій чверті ХХІ століття внаслідок динамічних процесів у сучасній модній індустрії семантичну групу назв взуття української мови суттєво поповнили нові лексеми переважно іншомовного походження (*ботильйони, велінгтони, вібрами, дезерти, дербі, конверси, лабутени, лофери, мюлі, оксфорди, хіліси, челсі, слайдери, сланці, сліпони, снікери / снікерси, угі / уги* тощо), фонетико-графічне та граматичне освоєння яких ще триває. Нині група іменникових назв взуття охоплює значну кількість одиниць, актуальність вивчення яких зумовлена потребою уніфікованого лексикографічного впорядкування за граматичним та орфографічним параметрами.

Мета нашої розвідки — простежити динаміку граматичної категорії числа в питомих та іншомовних іменникових назвах взуття в сучасних друкованих та електронних словниках, проаналізувати словозмінний і класифікаційний компоненти цієї категорії, дослідити вияв граматичної дискретності / недискретності номенів взуття в сучасній українській мовній практиці.

Джерелом для дослідження слугували друковані й електронні словники сучасної української мови: «Великий електронний словник української мови» (далі — ВЕСУМ), «Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики» (далі — ВЗОССУЛ), «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (далі — ВТССУМ), «Електронний граматичний словник української літературної мови» (далі — ЕГСУЛМ), «Словник УА. Портал української мови і культури» (далі — ПУМК), «Словник української мови» в 11 т. (далі — СУМ), «Словник української мови: в 11 т. Додатковий том: у 2 кн.» (далі — СУМ-11Д)¹, «Словник української мови» за ред. В.В. Жайворонка (далі — СУМ-2016), «Словник української мови» у 20 т. (далі — СУМ-20), «Український орфографічний словник» (далі — УОС), 16-та версія Генерального регіонально аното-

¹ У розвідці враховуємо також номени взуття, зафіксовані в СУМі-11Д, що їх не було репрезентовано в СУМі, доповненням якого є додатковий том у двох книгах, що містить 35 тис. слів.

ваного корпусу української мови (далі — ГРАК-16) та українськомовні рекламні дописи в соціальній мережі «Instagram». Зібрана картотека охоплює понад 140 іменників на позначення видів взуття та його моделей².

За традицією назви взуття уналежнено до іменників, що їх уживають лише у формі множини, бо вони позначають парні предмети, а форму однини цих лексем (на зразок *тапочка, туфля*), рекомендовану в деяких посібниках (Чак, 1978, с. 8), вважають раритетною (Білодід, 1969, с. 70; Матвіяс, 1974, с. 17–18) або й такою, яка порушує морфологічні норми (Дубчак, 2021, с. 146). Цю тенденцію суперечливо представлено в редакціях «Українського правопису» (далі — УП) 1990 і 1993 рр. і його перевиданнях: лексему *кросівки* подано серед іменників *pluralia tantum*, а форму іменника *чобіт* наведено в алфавітному покажчику як вихідну його відмінково-числової парадигми (УП-1990, с. 84, 231; УП-1993, с. 79, 226; УП-1997, с. 79, 226; УП-2003, с. 79, 226; УП-2005, с. 79, 226; УП-2007, с. 96, 276; УП-2015, с. 96, 276). Невизначеність граматичного статусу іменникових назв взуття засвідчено і в навчальній літературі. Наприклад, словоформи *чобіт, чобітьми* (і *чоботями, чоботами*) подано серед зразків відмінювання іменників II відміни, а словоформу *ковзанів* — серед множинних іменників (Ковтюх, 2007, с. 253, 259); лексеми *бутси, ковзани* репрезентують семантичну групу «назви одягу та взуття», що належить до множинних іменників — конкретних назв (Леонова, 1983, с. 51, 99–101; Волох та ін., 1989, с. 42, 56, 57; Плющ, 1994, с. 204). Однак прикладів подання назв взуття поміж іменників *pluralia tantum*, що позначають парні предмети, виявлено мало, а лексема *чобіт* у формі родового відмінка однини (*чобіт*) і/або орудного відмінка множини (*чобітьми, чоботами, чоботями*) ілюструє особливості відмінювання іменників II відміни (Грищенко, 2002, с. 304–305, 321; Ющук, 2004, с. 309, 323; Пономарів, 2005, с. 150, 161; Бойко, Давиденко, 2014, с. 47, 57).

Назви взуття непослідовно представлено в лексикографічних виданнях, зокрема друкованих тлумачних та орфографічних словниках: реєстровою є або форма множини, або форма однини іменника із зазначенням чи без зазначення іншої форми (Лиса, 2013, с. 95–96). У СУМі та ВТССУМі, який переважно наслідує СУМ, одні лексеми (*босоніжки, гольфи*, іст.³ *котурни, мокасини*) зафіксовано як множинні, інші, а їх більшість, зареєстровано у формі множини та зазначено форму однини (*бутси — бутс, гетри — гетра, кеди — кед, туфлі — туфля, унти — унт / унта* та ін.). В орфографічних словниках (ВЗОССУЛ; УОС) назви взуття репрезентовано здебільшого в однині як вихідній формі відмінково-числової парадигми іменника (*балетка, ботфорт, капець, кросівка, пантофель / пантофля, сандалія* тощо), зокрема й ті, що їх у названих

² У дослідженні не маємо на меті вивчити всі лексеми сучасної української мови на позначення видів і моделей взуття та ґрунтовно проаналізувати їх із погляду походження та функціонування. У картотеці зібрано не лише назви взуття, а й назви одягу для ніг, що має парні частини.

³ Стилiстичні позначки подаємо відповідно до тих, що їх зазначено у словнику/ах.

тлумачних словниках кваліфіковано як множинні (*босоніжка, котурн*). До деяких лексем аналізованої семантики не подано форми множини (*лапоть, хоч личак — личаки, постіл — постоли*) або однини (*півчобітки, хоч полуботок — полуботки*). Іменники *гольфи* та *мокасини* представлено як множинні, що зазначено у тлумачних словниках, проте кілька назв взуття в орфографічних словниках мають граматичний статус іменників *pluralia tantum* на відміну від тлумачних словників, пор.: *штиблети* (ВЗОССУМ, УОС), *пантолети, шиповки* (ВЗОССУМ), *боти* (УОС).

У словниках іношомовних слів загалом повторено ті самі принципи реєстрування номенів взуття, що й у тлумачних, але подекуди їх репрезентовано по-іншому: назви взуття зафіксовано у формі множини або без граматичної інформації (Пустовіт та ін., 2000; Нечволод, 2007), або із граматичною довідкою (Бибик, Сjuta, 2012), зокрема із зазначенням форми однини (*балетки — балетка, ботфорти — ботфорт, бутси — бутс, гетри — гетра, ічиги — ічиг, сандалі — сандаля, сандалії — сандалія*) чи з приміткою «множина» (*гольфи, котурни, мокасини, пуанти, ролики*).

У діалектних тематичних словниках назви взуття зареєстровано за тією формою числа, яка, за визначенням укладачів, переважає в досліджуваних говірках (Березовська, 2010; Гримашевич, 2002). У реєстрі словників домінують іменникові назви взуття у формі множини, до більшості з яких подано форму однини (*балетки — балетка, боти — бот, ботинки — ботинок, валянки — валянок, капці — капець, кеди — кед, повстяки — повстяк, черевики — черевик, чоботи — чобіт* та ін.). Іноді граматичне значення роду номена взуття відмінне від того, що його кодифіковано в лексикографічних джерелах літературної мови, зокрема друкованих тлумачних та орфографічних словниках (*босоніжки — босоножок / босоніжок, бурки — бурок, в'єтнамки — в'єтнамок, гольфи — гольфа / гольхва, кросівки — кросовок, сандалі — сандаль, сандалети — сандалет, тапочки — тапочок, чешки — чешок, чуні — чунь, шиповки — шиповок*). Загалом репрезентація діалектних назв взуття в тематичних словниках несистемна: назви взуття зафіксовано як множинні іменники то в обох словниках (*макасини / макасини, ногавиці, румунки* тощо), то лише в одному з них. Пор.: *мокроступці, хоч мокроступи — мокроступ, мокроступки — мокроступка; резини / резинки / резинники / резиняки / резинівки / резиновики / резинушки / резиняшки, хоч гумовики — гумовик, гумовці — гумовець; туфлі, хоч топаки 'туфлі' — топак; чапці, хоч тапки — тапок, тапочки — тапочок, тапці — тапець; шльопанці, хоч шльопи — шльоп, шльопки — шльопка* (Гримашевич, 2002); *латуни* 'старе полатане взуття', хоч *шкарбани / шкарбуни* 'старе стоптане взуття' — *шкарбан / шкарбун; унти* (Березовська, 2010). За нашими спостереженнями, граматичну характеристику за числовою ознакою деяких номенів взуття, представлених лише в одному з діалектних тематичних словників, також подано непослідовно. Пор.: *гренжолі, недохідки* 'старе стоптане взуття'; *лахи* 'взуття, непридатне для носіння' — лише множина, але *корсаки, стоптанки* 'старе стоптане взуття' — *корсак, стоптанок; полубосоніжки — полубосоножок, полуботинки — полуботинок, полукеди — полукед,*

полусапожки — *полусапожок*, *полутухлі* — *полутухоль*, але *полукалоші* — лише множина (Березовська, 2010); *недоноски* ‘старе розтоптане взуття’ — лише множина, але *недотопки* ‘старе розтоптане взуття’ — *недотопка*, *стопки* ‘стоптане взуття’ — *стопок*; *пантофлі* — лише множина, але *пантинки* — *пантинок*, *пуфельки* — *пуфелька*, *тапи* — *тап* (Гримашевич, 2002).

У СУМі-20 (нині вийшли друком 13 томів (А—Покірно) — О.Л.) оновлено, порівняно із СУМом, СУМом-11Д та ВТССУМом, перелік іменників — назв взуття, реєстровою одиницею яких є форма множини із зазначенням форми однини: *бахили* — *бахила*, *босоніжки* — *босоніжка*, *ботиночки* — *ботиночок*, *бродні* — *бродень*, *гольфи* — *гольф*, діал. *мешти* — *мешт*, *мокасини* — *мокасин*. Лексеми *кросівки*, *пантолети*, що їх немає в реєстрі одиниць СУМа, зазначено в СУМі-20 як іменники з граматичним значенням однини і множини, що збігається з їхньою характеристикою у ВТССУМі та СУМі-11Д (числові пари *кросівка*, *пантолета*). Водночас кілька назв взуття в СУМі-20 кваліфіковано як множинні іменники так само, як і в СУМі та ВТССУМі (*котурни*) або лише у ВТССУМі (*бурки*).

У чинній редакції «Українського правопису» лексеми *кросівки* чи будь-якої іншої лексеми на позначення взуття вже не зафіксовано поміж іменників, уживаних лише у формі множини, а сполуку *кросівки* «*Пума*» (треба розуміти *кросівки* як різновид взуття — О.Л.) подано в одному з правил уживання великої літери (УП-2019, с. 132—133, 88). Лексеми *кед*, *черевик* (і похідна *черевичок*), *чобіт* ілюструють правопис флексії *-а* іменників II відміни у формі родового відмінка однини (там само, с. 114), а словоформи *чоботів* (і *чобіт*), *чобітьми* (і *чоботями*, *чоботами*), *на чоботях* (і *чоботах*) репрезентують словозміну іменників II відміни (там само, с. 125, 127, 128). Отже, іменникові назви взуття, принаймні зазначені в чинному українському правописному кодексі, належать до групи назв злічуваних предметів, які мають граматичне значення однини та множини.

Іменникові назви взуття неоднозначно кваліфіковано в теоретичних дослідженнях функційно-категорійної граматики. Семантичну групу «найменування взуття», ілюстровану лексемами *бутси*, *ковзани*, зараховано і до іменників *pluralia tantum* (Загнітко, 2017, с. 164, 168), і до іменників, функційно наближених у своїх виявах до іменників *pluralia tantum* через регулярність уживання цих іменників (*капці*, *кросівки*, *чоботи*) у формі множини (там само, с. 164—165). У граматичних довідниках нomeni взуття, що належать до II відміни (*бот* (похідний *ботик*), *ботфорт*, *бутс*, *валянець*, *валянок* (похідний *валяночок*), *ковзан*, *котурн*, *личак*, *мокросуп*, *пантофель*, *повстяник*, *пуант*, *ролик*, *сап'янець*, *саф'янець*, *черевик* (похідний *черевичок*), *чобіт* (похідні *чобіток*, *чобіточок*), *унт*, *ильопанець*), подано у формі однини (Лозова, Фридрак, 2015; Лозова, 2016), однак деякі з них, наприклад *бот*, *ботик*, *ролик*, *ильопанець*, що можуть бути омонімами, зазначено без семантики, а тому не зрозуміло, чи є ці лексеми назвами частини взуттєвої пари. Зауважимо, що деякі омоніми за значенням диференційовано, зокрема флексією у формі родового відмінка однини: *гольфу* (гра) і *гольфа* (одяг), *підбору* (добір) і *підбора*

(каблук), *сап'яню*, *саф'яню* (тонка шкіра) і *сап'яця*, *саф'яця* (чобіт). Примітно також те, що лексеми *боти*, *бахили*, *бутси*, *мокасини*, *пантофлі*, *півчобітки*, *пуанти*, *штиблети* уналежнено до реєстру множинних іменників (Лозова, 2016, с. 213—221). Іменники *бот*, *бутс*, *пантофель*, *пуант* зафіксовано серед іменників II відміни, іменники *бахила*, *штиблета*, припустімо, належать до I відміни (а її не введено до переліку іменників довідника — *О.Л.*), відповідно ці лексеми не належать до іменників *pluralia tantum*. Граматичну кваліфікацію іменників *мокасини* і *півчобітки* не визначено: або це іменники *pluralia tantum*, або це іменники, що можуть утворювати числові пари (*мокасин* — *мокасини*, *півчобіток* — *півчобітки*), проте їх у переліку іменників II відміни немає.

У словникові О.О. Тараненка кілька лексем на позначення взуття (*чобіт* — *чоботи*, *постіл* — *постоли*, *чоботисько* — *чоботиська*, *чоботище* — *чоботища*) репрезентують відмінково-числові парадигми словозміни іменників (Тараненко, 2003, с. 71—72, 78, 131). У «Словнику дієслівного керування» назви взуття подано у формі знахідного (прийменникового / безприйменникового) або родового відмінка множини: *ВЗУВАТИ / ВЗУТИ черевики, чоботи, кросівки, босоніжки, капці; у/в черевики, у/в чоботи, у/в кросівки, у/в босоніжки, у валянки; НЕ ВЗУВАТИ / НЕ ВЗУТИ черевиків, чобіт, кросівок, босоніжок, капців*, хоч ілюстративний матеріал до статті містить назви взуття у формі як множини, так і однини (Колібаба, Фурса, 2017, с. 88). Уживання іменникових назв взуття у формі множини та однини спостережено також в ілюстративному матеріалі друкованих тлумачних словників: СУМ, СУМ-11Д, СУМ-20.

Репрезентація елементів взуття в лексикографійних виданнях є уніфікованою: реєстрова одиниця — це іменник у формі однини, причому переважно без зазначення форми множини (ідеться про друковані тлумачні та орфографійні словники). Напр.: *задник*, *закаблук*, *каблук* (похідний *каблучок*), *корок*, *набійка*, *носок* (похідний *носочок*), *передок* (але *переди* — лише множина), *підбор*, *підметка*, *підошва*, *платформа*, *п'ята* (похідний *п'ятка*), *рант*, *супінатор*, *танкетка*, *устілка*, *халява* (похідний *халявка*), *шнурок* (похідний *шнурочок*), *шнурівка* (похідний *шнурівочка*), *шпилька*, *шпора* (похідний *шпорка*) тощо. В ілюстративному матеріалі до статей тлумачних словників (СУМ, СУМ-20) номені елементів взуття вжито у формі однини та множини, що зумовлено насамперед граматичним значенням номенів взуття, щодо яких вони виражають партитивне значення або з якими контекстно пов'язані. Напр.: *Остап піднявся, обережно вибив люльку об каблук чобота* (Д. Білий); *Хлопчаки перезирнулися й заляскали широкими підошвами батькових черевиків по стежці* (М. Циба); *Полудрабок обшмугав жовтий сап'янець і зробив смугу через усю халяву й передок* (І. Нечуй-Левицький); *Ті ноги були взуті в тупоносі чоботи, не нові, але... добре вишиті, підбиті товстими підметками з волової шкіри* (Ю. Мушкетик) тощо. За числовою формою іменника — назви елемента взуття відновлювана форма числа елімінованого іменника — назви взуття. Напр.: *Тарас Григорович влаштувався в густих кущах, витягав з-за халяви*

(= із чобота — О.Л.) *крихітну книжечку і писав вірші* (З. Тулуб); — *Топай, кисільна душа, а то загубиш задники* (= черевики — О.Л.) *на дорозі, — гри-має на нього мій сусід* (Є. Долман); *Зелене хитиво шелюгів, вибілений сон-цем пісок, на ньому свіжі сліди дівочих каблучків* (= туфель — О.Л.) (Г. Тю-тюнник) тощо. (Приклади взято із СУМа та СУМа-20.)

Номен елемента взуття з атрибутивним значенням щодо номена взуття у формі множини зафіксовано в ілюстративному матеріалі СУМа і СУМа-20 у формах однини і множини, пор.: *Вона в чоботах на шпиль-ках, а я у важких черевиках з товстою підошвою, які заважають мені рухатися* (С. Андрухович); *Ходила вона, засунувши руки в кишені халата, в босоніжках на високій корковій платформі* (В. Рубан); *Ридикюль чорний, бо чорні, на високих каблучках туфлі з довгими носочками* (Б. Харчук); *Ось ці сандалі на низькому підборі, з кількома тоненькими замшевими па-сочками — теж потрібна річ* (Г. Вдовиченко); *Чоботи з високими лисню-чими халявами були на корках* (І. Нечуй-Левицький); *Чоботи з високим задником* тощо. Варіантні числові форми має також іменник — назва елемента взуття з адвербіальною семантикою, напр.: *Капітан, заклавши руки за спину, перехитувався з п'яти на носок* (А. Кокотюха); *Він уже був у чоботях і зіп'явся на носки, тоді хитнувся на закаблуки, щоб розім'яти онучі на нозі* (Ю. Смолич); *Крутнулася на каблучці молодиця* (А. Головка); *Крутнулася [Наталка] пустотливо на високім підборі, аж довга сукня піш-ла дзвоном довкола її струнких ніг* (П. Загребельний); *Похитуючися на підборах, граючи бровами, Ірина зацікавлено розглядала тендітну дівочу постать на ослоні* (Ю. Смолич). (Приклади взято із СУМа та СУМа-20.)

Іменник *танкетка* з метонімічним значенням 'легке жіноче взуття на такій підошві' вживаний у формі множини, напр.: *Плелися дівочі розмови про розцвітки привезених у сільмаг кресатенів та кресжоржетів, про фасо-ни босоніжних танкеток...* (І. Волошин). (Приклад узятіо із СУМа.) Сучас-не узуальне мовлення засвідчує функціонування з метонімічним значенням 'жіноче взуття на тонких каблучках' іменника *шпилька* у формах однини та множини, напр.: *Висока шпилька спричиняє перевантаження хребта, але суцільна плоска підошва — також не найкращий варіант* (ГРАК-16, Висо-кий Замок, 2007); *Високі шпильки і дзвінкі каблучки в цьому сезоні не корис-туються великою любов'ю у дизайнерів* (ГРАК-16, UNIAN.NET, 2021).

Назви взуття належать до лексико-граматичного розряду конкрет-них іменників, тому що позначають предмети, яким властиві просторові й часові межі та які підлягають лічбі, тобто є дискретними. Від античних часів взуттєва пара — це не просто два однорідні предмети, наприклад черевики, а лівий і правий черевики, виготовлені за різними лекалами. Тому іменник — назва взуття репрезентує парну множину (генетично пов'язану з історичною двоїною), що насамперед ґрунтується на по-значенні симетричних об'єктів, розташованих з обох боків осі симетрії (Загнітко, 2017, с. 178). Взуттєва пара становить розчленовану сукуп-ність симетричних предметів, у якій кожен із них зберігає самостійність і функційну роздільність, а отже, іменник на позначення пари взуття,

тобто певної єдності, що складається з двох постійно не з'єднаних між собою предметів, виражає значення розчленованої множини, напр.: *лівий черевик і правий черевик — (два) черевики / пара черевиків; лівий чобіт і правий чобіт — (два) чоботи / пара чобіт (чоботів); лівий кед і правий кед — (два) кеди / пара кедів* тощо. Іменник на позначення певного різновиду взуття має значення нерозчленованої множини, напр.: *чоботи* 'взуття з високими халявами'; *черевики* 'невисоке взуття переважно на шнурках або гудзиках'; *кеди* 'легке спортивне взуття на гумовій підшві' тощо. Аналогічно значення розчленованої та нерозчленованої множини мають іменники — назви одягу для ніг, що має парні частини: *гамаші, гетри, гольфи, онучі, панчохи, шкарпетки* (розм. *носки*). Однак лише значення нерозчленованої множини виражають іменники на зразок *бриджі, брюки, джинси, кальсони, колготи, колготки, легінси, лосини, панталони, підштанки, підштаніки, повзунки, рейтузи, слакси, шаровари, шорти, штани*, оскільки позначають предмети одягу, що складаються з двох симетричних частин, завжди з'єднаних між собою в цілісність.

Значення розчленованої або нерозчленованої множини номена взуття є визначальним відповідно для орфографічного словника з реєстровою формою однини іменника як вихідної його відмінково-числової парадигми та тлумачного словника з реєстровою формою множини іменника, що виражає семантику різновиду взуття. Подання іншої числової форми (без окремої реєстрації!) в орфографічному та тлумачному словниках засвідчує словозмінний компонент категорії числа іменників на позначення взуття і його моделей.

За граматичним значенням числа, зафіксованим у всіх або деяких із залучених до аналізу друкованих й електронних словниках, виокремлено такі сфери іменників — назв взуття: ядро, приядерна зона, периферія.

Ядро охоплює назви взуття, що мають граматичний статус іменника із числовою парою. Більшість таких іменників (37 лексем) репрезентовано в усіх досліджуваних лексикографічних джерелах⁴. Це переважно відмінювані іменники: *балетки — балетка, ботфорти — ботфорт, бутси — бутс* (у ВЕСУМі подано також покруч / помилкове написання *бутса*), *валянки — валянок, валяниці — валянець, гетри — гетра, калоші — калоша, капці — капець, кеди — кед, ковзани — ковзан, краги — крага, кросівки — кросівка* (доданий до реєстру СУМа-11Д), *лапті — лапоть, личаки — личак*, жарт. *мокроступи — мокроступ*, розм. *носки — носок, пантофлі — пантофель / пантофля, панчохи — панчоха, пінетки — пінетка, повстяки — повстяк, повстяники — повстяник, полуботки — полуботок*, заст. або діал.

⁴ До цього переліку зараховуємо також СУМ-20 та СУМ-2016. За нашими спостереженнями, номени взуття із граматичним значенням однини і множини збережено в нині опублікованих 13 томах (А—Покірно) СУМа-20. Припускаємо, що до наступних томів цього словника буде долучено решту іменникових назв взуття, які зафіксовано в СУМі із числовою парою. Через обмежений обсяг СУМа-2016 кілька лексем ядра, зокрема *балетки, мокроступи, носки, полуботки*, не потрапили до його реєстру.

постоли — *постіл*, *пуанти* — *пуант*, *сандаleti* — *сандаleta*, *сандалі* — *сандаля*, *сандалії* — *сандаля*, *сап'янци* — *сап'янець*, *туфлі* — *туфля*, *унти* — *унт/унта* (у ВЕСУМі лише *унт*), *черевики* — *черевик*, *чоботи* — *чобіт*, *чуні* — *чуня*, розм. *шкарбани* / *шкарбуни* — *шкарбан* / *шкарбун*, *шкарпетки* — *шкарпетка*, розм. *ильопанці* — *ильопанець*; а також іменник середн. р. *сабо* з омонімійними відмінково-числовими формами. Меншу частину ядра становлять іменникові назви взуття (9 лексем), що їх зафіксовано переважно в усіх або кількох залучених до аналізу словниках. У решті лексикографічних джерел цих лексем не подано. Напр.: *ботинки* — *ботинок* (ВЕСУМ; ВТССУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-20), діал. *ботки* — *боток* (ВЗОССУЛ; ВТССУМ; ПУМК), *гамаші* — *гамаша* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-20), розм. *дутики* — *дутик* (ВЕСУМ; СУМ-20), розм. *кирзакі* — *кирзак* (ВЕСУМ; СУМ-11Д; СУМ-20), *напівчобітки* — *напівчобіток* (ВЕСУМ; СУМ-2016), *полуботинки* — *полуботинок* (ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ), *саф'янци* — *саф'янець* (ВЕСУМ; ВТССУМ; ПУМК; СУМ), *чув'яки* — *чув'як* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; УОС), а також фонетичні варіанти розм. рідко *кирзяки* — *кирзяк* (СУМ-11Д), діал. *чуваки* — *чувак* (СУМ-11Д) та словотвірні варіанти розм. *кирзовики* — *кирзовик* (СУМ-20), розм. *кирзачі* — *кирзач* (СУМ-2016).

До ядра зараховуємо також номени взуття (5 лексем), що їх представлено лише в одному, причому електронному, словнику — ВЕСУМі. Наприклад, лексеми з ремаркою «покруч / помилкове написання» *напівчеревики* — *напівчеревик*, *напівчоботи* — *напівчобіт*, *тапки* — *тапок*; з ремаркою «сленг» *сліпери* — *сліпер*; без стилістичного маркування *снікерси* — *снікерс*.

Кодифікація форми однини іменників ядра, зокрема тих, що зафіксовані в усіх, переважно в усіх чи кількох, насамперед друкованих, лексикографічних джерелах, зумовлена, на нашу думку, питомим походженням лексем (*дутики*, *ковзани*, *лапті*, *личаки*, *мокроступи*, *повстяки*, *повстяники*, *постоли*, *черевики* тощо) і граматичним освоєнням давно або відносно давно запозичених лексем (*ботфорти*, *бутси*, *гамаші*, *гетри*, *капці*, *кеди*, *пантофлі*, *панчохи*, *пуанти*, *туфлі*, *унти*, *шкарпетки* тощо), відповідно активним та внормованим ужитком форми однини цих іменників у сучасній мовній практиці. Репрезентацію вихідної форми однини для номенів взуття, поданих лише в електронному словнику (*напівчеревики*, *напівчоботи*, *сліпери*, *снікерси*, *тапки*), можна пояснити вподобаннями укладачів, оскільки в текстах ГРАКу-16 як джерельній базі ВЕСУМа спостерігаємо функціонування цих іменників тільки (*напівчеревики*, *сліпери*, *снікерси*) або переважно (*напівчоботи*, *тапки*) у формі множини, що свідчить про вияв ними класифікаційного компонента категорії числа. Водночас представлення тільки в одному лексикографічному джерелі засвідчує неактивність ужитку та неуніфікованість граматичного числа зазначених іменникових лексем.

Кількісно менше порівняно з ядром лексем на позначення взуття мають відмінну граматичну характеристику в досліджуваних лексикогра-

фійних виданнях: або іменника *pluralia tantum*, або іменника із числовою парою. Такі номени взуття зараховуємо до приядерної зони, оскільки їхню числову форму однини у словниках зафіксовано непослідовно. Більшість номенів взуття цієї зони (13 лексем) репрезентовано переважно зі статусом іменника з граматичним значенням однини і множини: *бахили* — *бахила* (ВЕСУМ; ПУМК; СУМ-20), *босоніжки* — *босоніжка* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ-2016; СУМ-20; УОС), *боти* — *бот* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; СУМ-20), розм. *в'єтнамки* — *в'єтнамка* (ВТССУМ; ПУМК; СУМ-11Д), розм. *виступці* — *виступець* (ВЕСУМ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; СУМ-20; УОС), *ічиги* — *ічиг* (ВЗОССУЛ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ-11Д; СУМ-20; УОС), *котурни* — *котурн* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ЕГСУЛМ; ПУМК; УОС), *пантолет* — *пантолета* (ВТССУМ; СУМ-11Д; СУМ-2016; СУМ-20), *півчобітки* — *півчобіток* (ВЕСУМ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; СУМ; СУМ-2016), розм. *тапочки* — *тапочка* (ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; УОС), *чешки* — *чешка* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ; СУМ-2016), *шиповки* — *шиповка* (ВЕСУМ; ВТССУМ; ПУМК), *штиблети* — *штиблеть* (ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; СУМ; ПУМК; СУМ-2016) / сленг *штиблет* (ВЕСУМ). В іншому/інших словниках, де ці лексеми зафіксовано, подано примітку «множинний» іменник: *бахили* (ВЕСУМ; ПУМК), *боти* (УОС), *босоніжки* (ВТССУМ; СУМ), *в'єтнамки* (СУМ-20), *виступці* (ВЗОССУЛ), *ічиги* (ВТССУМ), *котурни* (ВТССУМ; СУМ; СУМ-20), *пантолет* (ВЗОССУЛ), *півчобітки* (ВЗОССУЛ; ПУМК; УОС), помилкове написання *тапочки* (ВЕСУМ), *чешки* (ВТССУМ; ПУМК), *шиповки* (ВЗОССУЛ), *штиблети* (ВЗОССУЛ; УОС).

Кілька номенів взуття приядерної зони (4 лексеми) мають у залучених до аналізу лексикографічних джерелах переважно статус іменника *pluralia tantum*. Напр.: *бродні* (ВЕСУМ; ВТССУМ), *бурки* (ВТССУМ; СУМ-20), *гольфи* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; УОС), *мокасини* (ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; УОС). Граматичне значення однини і множини цих іменників репрезентовано в одному-трьох словниках, пор.: *бродні* — *бродень* (СУМ-20), *бурки* — *бурка* (СУМ-11Д), *гольфи* — *гольф* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ; СУМ-20), *мокасини* — *мокасин* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ; СУМ-20).

Поміж назв взуття приядерної зони кілька (3 лексеми) подано або як множинний іменник, або як іменник із числовою парою в однаковій кількості словників. Пор.: *ботильйони* (ПУМК) і *ботильйон* — *ботильйон* (ВЕСУМ); *мешти* (ВЗОССУЛ; ВТССУМ; ПУМК) і *мешти* — *мешт* (ВЕСУМ; СУМ-11Д; СУМ-20); *оксфорди* (ВЕСУМ) й *оксфорди* — *оксфорд* (ПУМК).

Граматичну адаптацію до норм сучасної української мови репрезентують питомий іменник *босоніжки* та іншомовні іменники *гольфи*, *мокасини*: у СУМі та ВТССУМі зафіксовано як множинні, у ВЕСУМі, ЕГСУЛМі, СУМі-20 мають статус іменників із граматичним значенням однини і

множини. Завершення граматичного освоєння іншомовних лексем та кодифікацію форми однини в лексикографічних джерелах засвідчує також лексема *ичиги*: у ВТССУМі це іменник *pluralia tantum*, у словниках пізніших років видання (ВЗОССУЛ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ-11Д; СУМ-20; УОС) — іменник із числовою парою. Проте незбіг граматичних характеристик номенів взуття в аналізованих словниках переважно відбувається, на нашу думку, через недогляд укладачів або неоднотайність їхніх поглядів щодо завершення граматичного освоєння деяких лексем. Зокрема, у ВЗОССУЛі, ПУМКу, СУМі-2016 та УОСі спостерігаємо непослідовність у граматичній кваліфікації цих лексем: *босоніжки* — іменник із числовою парою *босоніжка*, а *гольфи*, *мокасини* — множинні іменники. У ВЕСУМі лексему *гольфи* подано і як іменник із граматичним значенням однини та множини з приміткою «одяг» для відмежування від омоніма зі значенням 'гра', і як іменник *pluralia tantum* — назву неістоти. Суб'єктивний чинник вважаємо визначальним у репрезентації номенів взуття як множинних іменників в одному-двох лексикографічних джерелах, наприклад *боти* (УОС), *виступці* (ВЗОССУЛ), *пантолети* (ВЗОССУЛ), *тапочки* (ВЕСУМ), *шиповки* (ВЗОССУЛ), *штиблети* (ВЗОССУЛ; УОС), оскільки в більшості проаналізованих словників ці іменники подано із числовою парою.

Представлення історизму *котурни* як множинного іменника у друкованих тлумачних словниках (ВТССУМ, СУМ, СУМ-20) — данина традиції, що суперечить фіксуванню та граматичній характеристиці інших застарілих лексем у цих лексикографічних джерелах, пор.: *лапті* — *лапоть*, *личаки* — *личак*, *постоли* — *постіл*. Примітно, що в реєстрі СУМа-2016 лексеми *котурни* не подано.

Правопис іменника *бахіли* та граматична кваліфікація його як множинного у ВЕСУМі та ПУМКу є помилковими, причому в тих самих словниках представлено також числову пару *бахили* — *бахила*, що її зафіксовано й у СУМі-20. Репрезентація лексеми *в'єтнамки* на позначення взуття як множинного іменника в СУМі-20 є радше свідченням уподобань укладачів словника, аніж незавершеної граматичної адаптації іншомовної лексеми, тому що іменник із тією самою ремаркою «розмовне» подано в реєстрі ВТССУМа та СУМа-11Д із числовою парою *в'єтнамка*. Однак укладачі ВТССУМа водночас ілюструють непослідовність у визначенні граматичної кваліфікації іншої лексеми, що може мати омонімічні значення: *чешки* — *чешка* 'представниця народу Чехії' і множинний іменник *чешки* 'легке спортивне взуття'. Суперечливо лексеми *в'єтнамки* і *чешки* зафіксовано також у ПУМКу. Номен взуття *чешки* із числовою парою *чешка* подано в СУМі-2016 і ВЕСУМі, хоч лексеми *в'єтнамки* не введено до реєстру словників, що свідчить про суб'єктивний чинник їх укладання. Припускаємо, що в СУМі-20 іменник *чешки* на позначення взуття матиме граматичну характеристику множинного іменника, як і лексема *в'єтнамки*.

У ВТССУМі та СУМі-20 іменник *бурки* на позначення взуття зафіксовано як множинний. У ВЗОССУЛі, ВЕСУМі, ЕГСУЛМі й УОСі лексему *бурки* подано без конкретної семантики як іменник — назва неістоти

із числовою парою у формі жін. р. *бурка*, проте, переконані, ця лексема має значення ‘повстяний безрукавний плащ або накидка з козячої вовни’, а не ‘теплі чоботи з повсті або фетра на шкіряній підшві’. Зауважимо, що в СУМі-11Д лексему *бурки* на позначення взуття репрезентовано із числовою парою *бурка* в окремій статті.

Лексеми *бродні* та *мешти*, подані у ВТССУМі як іменники *pluralia tantum*, у СУМі-20 є реєстровими одиницями іменників, що мають форму однини (*бродень*, *мешт*), подібно до зазначених вище іменників *босоніжки*, *гольфи*, *ічиги*, *мокасини*, граматичний статус яких зазнав змін. Різна граматична кваліфікація цих іменників у ВЕСУМі (*бродні* — множинний іменник; *мешти* — іменник із числовою парою *мешт*), мабуть, трапилася через недогляд укладачів електронного словника. Аналогічно суб’єктивний чинник, на нашу думку, є визначальним у репрезентації ВЗОССУЛом лексем *виступці*, *пантолети*, *півчобітки*, *шиповки*, *штиблети* як множинних іменників, що не збігається з граматичною характеристикою цих іменників (*виступці* — *виступець*, *пантолети* — *пантолета*, *півчобітки* — *півчобіток*, *шиповки* — *шиповка*, *штиблети* — *штиблета*) у ВТССУМі, реєстр лексичних одиниць якого та їх граматичну довідку переважно дублює ВЗОССУЛ. Інші ж лексеми приядерної зони у ВТССУМі та ВЗОССУЛі кваліфіковано однаково, зокрема *гольфи*, *мешти*, *мокасини* — множинні іменники; *боти*, *тапочки* — іменники з граматичним значенням однини і множини.

Представлення іменників *ботильйони*, *оксфорди* лише у двох словниках, причому електронних (ВЕСУМ, ПУМК), із відмінною граматичною характеристикою засвідчує неоднотайність поглядів укладачів на завершення граматичного освоєння іншомовних лексем. Ці лексеми може бути додано до реєстру інших словників, зокрема й друкованих, спочатку як іменники *pluralia tantum* на зразок лексеми *мокасини*, згодом за аналогією до іншомовних іменників, наприклад *ботфорти*, *кеди*, як іменники із числовою парою у формі чол. р. — *ботильйон*, *оксфорд*. У сучасному узуальному мовленні, зокрема в текстах ГРАКу-16, спостерігаємо функціонування цих іменників лише у формі множини.

Примітно, що іменник *півчоботи* ‘чоботи з короткими халявами’ із числовою парою *півчобіт* зафіксований лише в СУМі-20 як твірний для демінутива *півчобітки*. В інших аналізованих лексикографічних джерелах лексема *півчобітки* з різною граматичною характеристикою (див. про це вище) має нейтральну семантику — ‘жіночі чоботи з короткими халявами; полуботки’.

До периферії належать назви взуття, що їх в аналізованих лексикографічних джерелах кваліфіковано як іменники *pluralia tantum*. Більшість із цих назв (15 лексем) зафіксовано в одному словникові, частіше електронному, напр.: *бабуші* (ПУМК), *берці* (ВЕСУМ), *борцівки* (ВЕСУМ), *броги* (ВЕСУМ), *велінтони* (ПУМК), *вібрами* (ПУМК), *кріпери* (ВЕСУМ), сленг *крокси* (ВЕСУМ), *лабутени* (ВЕСУМ), *триконі* (ПУМК), *сліпони* (ВЕСУМ), *хіліси* (ПУМК), *човники* (ВТССУМ), покруч / помилкове на-

писання *шльопки* (ВЕСУМ), розм. *шпильки* (ВТССУМ). Інколи периферію (3 лексеми) репрезентовано у двох електронних словниках, рідко (1 лексема) — у п'яти електронних і друкованих словниках, напр.: *еспадрильї* (ВЕСУМ; ПУМК), *лофери* (ВЕСУМ; ПУМК), *угї* (ВЕСУМ; ПУМК), *ролики* (ВЗОССУЛ; ВТССУМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016). В електронних словниках запропоновано два графічних варіанти назви взуття, похідної від назви колись австралійського, а тепер американського бренду «Ugg»: *угї* (ВЕСУМ) та *уггі* (ВЕСУМ, ПУМК). Графічний варіант *уггі* суперечить орфографічним нормам сучасної української літературної мови, сформульованим в «Українському правописі» 2019 року (УП-2019, с. 157).

До периферії уналежнюємо насамперед іменники іншомовного походження, що їх зафіксовано в електронних словниках, бо вони тількино входять до лексичного складу української мови, а незавершеність їх граматичної адаптації засвідчує нечасте функціонування в сучасній мовній практиці форм однини, пор.: *А візьми наші статутні: по два кілограми бєрець важить* (ГРАК-16, UNIAN.NET, 2022); *Періс Джексон знялася топлес у рекламі взуття, вмостивши собі на голі груди правого лофєра* (ГРАК-16, Табло ID, 2018); *І так проходять інші люди, усім це здається нормою, яка не вимагає якихось особливих дій, падає сніг і притрушує її нерухоме тіло, біля ноги лежить гумовий шльопок* (ГРАК-16, М. Молоко, 2012).

У ВТССУМі, ПУМКу, СУМі та СУМі-2016 запозичена лексема *ролики* — це множинний іменник — назва взуття, у ВЕСУМі, ЕГСУЛМі та УОСі — іменник — назва неістоти із числовою парою у формі чол. р. *ролик*, але, певно, зі значеннями ‘зменшен. до *рол*’, ‘невелике металеве коліщатко’ тощо, а не ‘ковзани на коліщатках’. Уважаємо, що граматичний статус лексеми *ролики* на позначення взуття як іменника *pluralia tantum* слугує засобом його відмежування від омоформи із граматичним значенням однини і множини, свідченням чого донедавна були множинний іменник *босоніжки* ‘вид літнього відкритого взуття’ та числова пара *босоніжки* — *босоніжка* ‘дівчина, жінка, що ходить боса, босоніж’. Лексеми *ролики* (множинний іменник) і *ролик* (іменник із граматичним значенням однини і множини) є окремими реєстровими одиницями омонімів у ВЗОССУЛі. Припускаємо, що на перспективу за аналогією до репрезентації в окремих словникових статтях ВЕСУМа, ЕГСУЛМа, СУМа-2016 і СУМа-20 омонімів *босоніжка* (взуття) і *босоніжка* (дівчина) буде зафіксовано лексеми-омоніми *ролик*.

Поза межами виокремлених зон перебувають лексеми взуттєвої семантики, що їх не зафіксовано в жодному із залучених до аналізу словників, а їх нечасте функціонування репрезентують тексти 16-ої версії ГРАКу та українськомовні рекламні дописи в соціальній мережі «Instagram». Це множинні іменники переважно іншомовного походження. Наприклад, відмінювані: *біркенитоки*, *блюхери*, *гладіатори*, *дєзєрти*, *дєрдордани*, *клогі*, *ковбойки*, *конверси*, *лодочки*, *монки*, *мунбути* / *мунбутси*, *скельники*, *слайдєри*, *сланці*, *слінєбеки*, *снікєри*, *сноубутси*, *тімберленди* / *тімберленди*, *топсайдєри*, *флатформі*, *хайтопи*; невідмінювані: *дєрбі*, *клогі*, *монкі*, *мюлі* /

мюллі, челсі. Репрезентація в реєстрі ГРАКу-16 омонімії іменників за формою однини, зокрема *гладіатор* ‘боєць’ і ‘взуття’, *ковбойка* ‘сорочка’, ‘бріль’ і ‘взуття’, *сланець* ‘гірська порода’ і ‘взуття’, зумовлена неможливістю корпусу технічно їх розмежувати. Проте вживання в текстах досліджуваного корпусу цих іменників на позначення взуття лише у формі множини засвідчує належність їх до іменників *pluralia tantum*.

Деякі з номенів взуття, що перебувають поза межами виокремлених зон, мають фонетико-графічну варіантність, що вважаємо маркером початкового граматичного освоєння іношомовних лексем. Варіанти *мюллі, тімберленди* суперечать правописним нормам сучасної української літературної мови (УП-2019, с. 157, 160), і їх закономірно заміняють правильні варіанти — *мюлі, тимберленди*. Уніфікованою має бути транслітерація запозичених із англійської мови сполук *moon boots* ‘місяцеві чоботи’ — *мунбутси, snow boots* ‘зимові чоботи’ — *сноубутси*. Визначальним чинником у кодифікації одного з варіантів *клоги / клогі, монки / монкі, снікери / снікери* стане сучасний узус. Припускаємо, що активне вживання нових лексем у мовній практиці сприятиме їх реєструванню в лексикографічних джерелах та поступовій граматичній адаптації, результатом завершення якої буде перехід із групи множинних іменників до групи іменників із граматичним значенням однини та множини.

Більшість іменників — назв взуття, належних до ядра, приядерної зони та периферії, а також тих, що перебувають поза межами виокремлених зон, є відмінюваними, відповідно показником їхньої відмінково-числової форми слугує флексія. Кількісно невелику групу становлять іменникові назви взуття з омоніміїними відмінковими (*бабуші, дербі, клогі, монкі, мюлі, триконі, угі, челсі*) або відмінково-числовими формами (*сабо*), що їх у функційно-категорійній граматиці зараховано до «нульової відміни» (Городенська, 2017, с. 214). Визначення відмінкових форм таких іменників відбувається аналітичним способом: за допомогою синтаксичного зв'язку (асоціативно-граматичного узгодження з атрибутивними членами чи координації з предикативними членами) і/або за порядком слів у реченні, пор.: *Ще один крутий колір наших сабо; Ці дербі заслуговують гуляти найромантичнішими вуличками міста вже сьогодні; Челсі такі зручні, що потрібно робити замовлення прямо зараз! Сучасні дизайнери декорують бабуші хустром, камінням та вишивкою* (Приклади взято з рекламних дописів соцмережі «Instagram»); *Придбати нові сабо можна буде навесні 2020 року на сайті Crocs...* (ГРАК-16, Громадське телебачення, 2020); *Варто зазначити, що мюлі елегантно сидять на ніжці і поєднуються як з повсякденними “луками”, так і з офісними* (ГРАК-16, UNIAN.NET, 2020); *Як перейти від людей, які думають, що угі жахливі, до того моменту, коли їх носять усі?* (ГРАК-16, Дзеркало тижня, 2019) тощо. У сучасному мововжитку ці лексеми набувають ознак словозміни, що зумовлено аналогією до відмінюваних іменників, але такі приклади спорадичні. Пор.: *Навесні ми носимо джинси з куртками-шкірянками та лоферами, влітку — з топками та босоніжками, восени — з пальтами та чобітьми, а взимку —*

з дублянкою та уггами (ГРАК-16, 24-й канал, 2022); *Носить топи з кросівками, сандалями, мюлями та босоніжками* (ГРАК-16, 24-й канал, 2022); — У новому сезоні, сфокусуйтеся на вінтажних моделях, чорних армійських черевичках, лоферах і мюлі, і навіть шкіряній парі з тисненням під крокодила (ГРАК-16, Високий Замок, 2021); З взуттям все просто: вибрати доведеться з класичних *дербі* або *оксфордів* (ГРАК-16, НВ, 2017).

Свідченням широкого вжитку питомих та граматичного освоєння іншомовних лексем на позначення взуття є творення похідних із модифікаційним (частіше демінутивним, рідше аугментативним) значенням, що їх зазначено у словниках. Більшість похідних лексем, як і їхні твірні слова, мають граматичний статус іменника із числовою парою, а тому належать до ядра. Зокрема, у всіх досліджуваних лексикографічних джерелах зафіксовано 12 похідних лексем ядра, напр.: *валяночки* — *валяночок*, *ковзанці* — *ковзанець*, розм. *носочки* — *носочок*, *панчішки* — *панчішка*, заст. *постолики* — *постолик*, *сандалики* — *сандалик*, *туфельки* — *туфелька*, *черевички* — *черевичок*, *чобітки* — *чобіток*, *чобіточки* — *чобіточок*, *чоботиська* — *чоботисько*, розм. *шкарбанці* — *шкарбанець*. 9 похідних лексем ядра представлено в меншій кількості словників, ніж твірні слова. Однак репрезентація лексеми з модифікаційним значенням лише в одному лексикографічному виданні не може бути показником її активного вжитку та кодифікування. Пор.: розм. *ботиночки* — *ботиночок* (ВЕСУМ; СУМ-20), *капчики* — *капчик* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-20), розм. *лапки* — *лаптик* (СУМ-11Д), *пантофельки* — *пантофелька* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; СУМ-20), заст. *постолички* — *постоличок* (СУМ-11Д), *постолиця* — *постолице* (ВЕСУМ), заст. *постольці* — *постолець* (СУМ-11Д) / *постільці* — *постілець* (ВЕСУМ; ПУМК; СУМ-2016), *чоботища* — *чоботище* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; УОС), *шкарпеточки* — *шкарпеточка* (ВЕСУМ).

Похідних від назв взуття приядерної зони небагато (4 лексеми), і вони зберігають граматичну характеристику твірного слова, що її зафіксовано в тому чи тому словникові, напр.: *ботики* — *ботик* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; СУМ-20) і *ботики* — множинний іменник (припускаємо таку характеристику, оскільки в реєстрі УОСа, де лексемі *боти* надано статусу іменника *pluralia tantum*, демінутива *ботики* немає, а демінутив *ботик* похідний відповідно від окремо зафіксованої лексеми *бот* зі значенням ‘невелике веслове, вітрильне (звичайно з однією шоглою) або моторне судно’); *мешитки* — *мешитик* (СУМ-20) і *мешитки* — множинний іменник (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ПУМК). Умовно до приядерної зони зараховуємо представлені лише в одному словникові демінутиви з їхніми числовими парами *гольфики* — *гольфик* (ВЕСУМ), *півчобітки* — *півчобіток* (СУМ-20).

Найменшу кількість похідних лексем із модифікаційним значенням уналежнюємо до периферії (2 лексеми), зокрема *черевиченьки* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016), *чоботята*

(ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016; УОС). Обидва демінутиви утворені від лексем ядра, проте граматична кваліфікація похідних як іменників *pluralia tantum* зумовлена, на нашу думку, тим, що форми множини, які домінували в ужитку, витіснили лексеми *черевиченько, чоботя*, що їх зафіксовано, зокрема, у «Словарі української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка (Грінченко-1909, IV, с. 455, 467). Однак зауважимо, у СУМі-11Д подано лексему *черевиченько*, а також множинний іменник *чоботятка*.

У сучасній мовній практиці трапляються новотвори на зразок *бурочки, еспадрильки, кедики, кросівочки, мокасинчики, угіки*, що перебувають поза межами виокремлених груп, бо їх не подано в жодному з аналізованих словників. Напр.: *Шкіряні кедики в неймовірно гарному оливковому кольорі; Іспанські еспадрильки виконані із натурального текстилю; Легкі та неймовірно зручні кросівочки; Туфельки, мокасинчики, тапочки... називати можна по-різному, та це не змінює їх якості; Теплесенькі та м'якесенькі. Це ми про наші угіки* (Приклади взято з рекламних дописів соцмережі «Instagram»). У словотвірній парі *угі — угіки* похідне слово протиставлюване твірному не лише модифікаційним значенням, а й морфологійними особливостями (незмінюване → змінюване). У перспективі іменники, утворені за продуктивними словотвірними моделями української літературної мови, можуть поповнити перелік реєстрових одиниць сучасних словників. Протилежним процесом є вихід із ужитку та вилучення з реєстру сучасних лексикографічних видань демінутивів та їхніх числових пар *черевича — черевичата, чоботець — чобітці, чоботонько — чоботоньки*, що їх зафіксовано, зокрема, у словнику за редакцією Б.Д. Грінченка (Грінченко-1909, IV, с. 455, 467).

У сучасному мововжитку переважно репрезентовано значення нерозчленованої множини іменника — назви взуття, що зумовлено здатністю цієї лексеми називати взуттєву пару в тій цілісності, яка сутнісна для людини та її буття, тобто позначати окремий одиничний об'єкт, що підлягає рахунку та лічбі, пор.: *одна пара черевиків / чобіт / кедів; дві пари черевиків / чобіт / кедів; три пари черевиків / чобіт / кедів* і т. д.; *одні черевики / чоботи / кеди; другі черевики / чоботи / кеди; треті черевики / чоботи / кеди* і т. д. Форму множини іменника на позначення взуттєвої пари (комплетивна множина) не лише введено до реєстру переважно тлумачних словників, а також її використано у сферах виробництва, реклами та продажу, що цілком логічно, оскільки значення словоформи у множині є первинним щодо значення словоформи в однині, напр.: *Для жінок в каталозі представлені красиві і стильні босоніжки, мокасини, сліпони, балетки, сланці* (ГРАК-16, Новини Хмельницького «Є», 2021); *Для холодного будинку найкраще підійдуть валянки чи бурки, повстяне зимове взуття, а також термобілизна* (ГРАК-16, Апостроф, 2022); *Особливо я “помішана” на взутті: з Чорногорії привезла собі вісім пар італійських босоніжок* (ГРАК-16, Високий Замок, 2007); *Гладіатори чи взуття на високій шнурівці категорично не подобається чоловікам* (ГРАК-16, UNIAN.

NET, 2020); *Українські зимові жіночі дутики від виробника; Ідеальні лофери на всі випадки життя знайдено; Зараз у нас багато нових моделей туфель і кедів за чудовими цінами; Хайтони — найзручніше демісезонне взуття* (Приклади з рекламних дописів соцмережі «Instagram».) тощо. У цьому разі форма множини має родове значення, що його іменники, які не належать до іменників *pluralia tantum*, виражають у контексті формою однини, що має значення множинності предметів. Пор.: *Риба дихає жабрами, а людина — легенями; Любить книгу — джерело знань; Розділи підручника об'єднує спільний об'єкт дослідження — слово; Зустріч кіногрупи з глядачем відбулася в Будинку культури — Зміни торкнулися і конструкції черевиків, — зменшено висоту та кут нахилу берця* (ГРАК-16, Мілітарний, 2021); *Вона демонструє виріб, чомусь маркований під імпорт і схожий на щось середнє між червиком, кедом та кирзачем* (ГРАК-16, Український тиждень, 2009); *Ага, а ще — вір у те, що найкращий спосіб обрати дружину — за розміром туфельки* (ГРАК-16, Т. Пратчет⁵).

Первинним є значення нерозчленованої множини і жаргонних назв взуття, напр.: *кандали / лапті / педалі / шкари / шкраби / шузи* (взуття), *ласти* (взуття завеликого розміру), *скороходи* (зручне взуття), *утюги* (взуття на платформі), *тракторі* (грубі черевики на протекторній підшві), *ботарі / гирі* (важкі черевики), *лодки* (туфлі), *трипли* (кеди), *кроси* (кросівки), *боксері* (високі кросівки), *буки / рибаки* (кросівки марки «Reebok»), *найки* (кросівки марки «Nike»), *суперстари* (модель кросівок марки «Adidas»), *мартенси* (взуття марки «Dr. Martens»), *стіли* (важкі черевики марки «Steel»), *саліки* (взуття марки «Salamander») тощо (Кондратюк, 2006; Ставицька, 2005).

Значення нерозчленованої множини, на нашу думку, стало визначальним у граматичній адаптації іншомовних іменників на зразок *бутси* (англ. boots) та *кеди* (від назви амер. компанії «Keds») додаванням флексії *-и* для позначення парних предметів. У першому прикладові кінцева *-s*, що в англійській мові є флексією форми множини, транспонована до кореневої морфеми, у другому — усічена. За зразком цих відмінюваних іменників, форму однини яких зафіксовано в аналізованих словниках (див. ядро), спостерігаємо початкове граматичне освоєння нових іншомовних лексем, що мають граматичну характеристику множинних іменників і належать до периферії або перебувають поза межами виокремлених зон, а формальним показником їх словозміни є нарощена флексія *-и*, пор.: *велінгтони* (англ. wellingtons), *дзертти* (англ. deserts), *кроски* (від назви амер. компанії «Cros»), *лофери* (англ. loafers), *монки* (англ. monks), *оксфорди* (англ. oxford shoes — oxfords), *сліпери* (англ. sleepers), *сліпони* (англ. slip-ons), *снікерси* (англ. sneakers), *топсайдери* (англ. top-siders), *хіліси* (від назви амер. компанії «Heelys») тощо. У деяких іншомовних номенах взуття поява флексії *-и* зумовлена граматичними особливостями української мови, оскільки в мові-донорі ці іменники не мають значення множини та

⁵ Переклад Марти Госовської, 2020 рік.

його формального показника, напр.: *біркенштоки* (від назви нім. компанії «Birkenstock»), *вібрами* (від назви італ. компанії «Vibram»), *конверси* (від назви амер. компанії «Converse»), *тімберленди* (від назви амер. марки «Timberland») тощо. Непопширеним в українській мові є запозичення назв взуття без нарощення флексії *-и* або з усиченням твірної основи, що зумовлює появу невідмінюваних множинних іменників: *бабуші* (фр. babouches), *дербі* (англ. derby shoes), *мюлі* (фр. mulleus), *сабо* (фр. sabot), *триконі* (від назви швейцарської компанії «Tticouni»), *челсі* (англ. Chelsea).

Розчленована множина іменника — назви взуття (адитивна множина) — це результат об'єднання двох симетричних складників, яке потенційно може бути розширене, пор.: *лівий черевик + правий черевик = пара черевиків (= черевики)*; *черевик + черевик + черевик... = багато черевиків (= черевики)*; *лівий чобіт + правий чобіт = пара чобіт / чоботів (= чоботи)*; *чобіт + чобіт + чобіт... = багато чобіт / чоботів (= чоботи)*; *лівий кед + правий кед = пара кедів (= кеди)*; *кед + кед + кед... = багато кедів (= кеди)* тощо. У такому разі значення словоформи у множині є вторинним щодо значення словоформи в однині. Напр.: *Крім того, величезна кількість викинутих одноразових бахіл забруднює планету* (ГРАК-16, UNIAN.NET, 2018); *Спочатку затрусилася його роздвоєна борода і волосини на носі, відтак — плечі, руки, коліна і навіть повстяні виступці на кістлявих ногах* (ГРАК-16, М. Дочинець, 2012); *Не заскочить зненацька монархню й будь-яка імпреза на будь-якому рівні — до її послуг контейнер з босоніжками, торбками або ридикюльчиками, колготками й рукавичками* (ГРАК-16, М. Меднікова, 2002); *Прикмети в людей є різні — хтось монетку в борцієвки кладе, хтось трико не бере* (ГРАК-16, Україна молода, 2013); *На ногах у неї лише місяцеходи* (ГРАК-16, UNIAN.NET, 2020); *Боюся, що так танцюватиму, що загублю обидві тувельки!* (ГРАК-16, Високий Замок, 2006); *Під пам'ятником сидить типовий подільський бомж — на ногах діряві конверси, до них пасують страшенні замизгані лівайси, рубашка яка-то така з відірваним рукавом* (ГРАК-16, Татуся Бо, 2016) тощо. Форма однини номена взуття співвідносна з уявленням про один «індивідуалізований» предмет, узятий із взуттєвої пари та симетричний іншому, і водночас менш поширена, бо нівелює цілісність поняття «взуттєва пара», пор.: *Знявши з правої ноги Якимця бахилу, він торкнувся до його пальців, а потім і до ступні* (ГРАК-16, О. Волков, 2007); — *Май совість! — простогнала вона, наступаючи гостроносою тувелькою на його м'який ботфорт* (ГРАК-16, М. та С. Дяченки, 2006); *Вона кинула на плече сумку, набрала в рот води, вхопила ногами по шльопанцю і пошльопала геть* (ГРАК-16, Любка Дереш, 2006); *Ногу на ногу поклав, неймовірно дорогого імпортного теракотового штиблети на загальний огляд виставив* (ГРАК-16, С. Батурин, 2011) тощо.

Отже, вибір форми множини або форми однини номенів взуття як реєстрової зумовлений насамперед різними принципами укладання лексикографічних видань і їх відмінним призначенням. Для тлумачних словників основним є значення нерозчленованої множини, а реєстровою — форма множини іменника, що виражає семантику різновиду взуття, для

ортографійних словників — значення розчленованої множини та форма однини іменника як вихідна його відмінково-числової парадигми. Репрезентація іншої числової форми у тлумачному й ортографійному словниках засвідчує словозмінний компонент категорії числа зафіксованих іменників на позначення взуття і його моделей.

За граматичним значенням числа, зафіксованим у всіх або деяких із залучених до аналізу друкованих й електронних словниках, виокремлюємо ядро, приядерну зону та периферію іменникових назв взуття. Ядро охоплює найбільшу кількість номенів взуття (72 лексеми), що мають граматичний статус іменника із числовою парою. Кодифікація форми однини іменників ядра зумовлена питомим походженням лексем та завершенням граматичного освоєння іншомовних лексем. Приядерну зону становлять іменники (24 лексеми), форму однини яких у лексикографійних джерелах зафіксовано непослідовно. Зміна граматичної кваліфікації деяких назв взуття «іменник *pluralia tantum*» → «іменник із граматичним значенням однини і множини» засвідчує динаміку морфологічної норми сучасної української мови загалом та процес граматичної адаптації переважно іншомовних лексем зокрема. Проте незбіг у досліджуваних словниках граматичного числа іменників приядерної зони спричинений переважно суб'єктивними чинниками — недоглядом укладачів або розбіжністю їхніх поглядів на завершення / незавершення граматичного освоєння лексем на позначення взуття. До периферії (21 лексема) уналежнено назви взуття, що мають граматичну характеристику іменників *pluralia tantum*, більшість із яких іншомовного походження і зафіксовані в лексичному складі української мови. Нечасте функціонування форм однини іменників периферійної зони засвідчує незавершеність їх граматичної адаптації. Поза межами виокремлених зон перебувають переважно іншомовні іменники — назви взуття (30 лексем), що їх не представлено в жодному з аналізованих словників, а вживання їх у формі множини в текстах 16-ої версії ГРАКу та в рекламних дописах соціальної мережі «Instagram» ілюструє початок їх граматичної адаптації до морфологічних норм сучасної української мови.

Активно вживаною в сучасній мовній практиці є форма множини номена взуття, що зумовлено значущістю для людського буття семантики цілісної взуттєвої пари. Форма однини іменникової назви взуття менш поширена, оскільки руйнує цілісність поняття «взуттєва пара» семантикою «індивідуалізованого» предмета.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні динаміки граматичного освоєння насамперед тих назв взуття, що тільки-но входять до лексичної системи української мови і мають граматичний статус іменників *pluralia tantum*, уживані в сучасному узуальному мовленні переважно або тільки у формі множини, а форму однини цих іменників не зафіксовано в жодному лексикографійному виданні. Актуальним є також спостереження за змінами граматичного числа тих іменникових назв взуття, форму однини яких не кодифіковано, оскільки репрезентовано у словниках не-

послідовно. Висновки нашого дослідження можна використати під час укладання друкованих та електронних словників, а також уніфікованого впорядкування іменникових назв взуття за граматичним числом і фонетико-графічним параметром у нинішніх електронних словниках.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВЕСУМ — Рисін А., Старко В. (2023). *Великий електронний словник української мови*. <https://vesum.nlr.net.ua/> (дата звернення: 27.10.2023).

ВЗОССУЛ — Бусел В.Т. (ред.). (2008). *Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики*. Київ — Ірпінь: ВТФ «Перун».

ВТССУМ — Бусел В.Т. (ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ — Ірпінь: ВТФ «Перун».

ГРАК-16 — Шведова М., Фон Вальденфельс Р., Яригін С., Рисін А., Старко В., Ніколаєнко Т. та ін. (2017—2023). *Генеральний регіонально анотований корпус української мови*. Київ — Львів — Єна. <http://uacorus.org/> (дата звернення: 27.10.2023).

Грінченко-1909 — *Словарь української мови: у 4 т.* (1997). Б. Грінченко (упоряд.). Репринтне видання. Друкується за виданням 1909 р. Київ: Довіра — Рідна мова.

ЕГСУЛМ — *Електронний граматичний словник української літературної мови. Словозміна*. (2003—2023). <http://www.mova.info/grmasl.aspx> (дата звернення: 27.10.2023).

ПУМК — *Словник УА. Портал української мови та культури*. (2005—2023). <https://slovnuk.ua/> (дата звернення: 27.10.2023).

СУМ — Білодід І.К. (ред.). (1970—1980). *Словник української мови: в 11 т.* Київ: Наукова думка.

СУМ-11Д — *Словник української мови: в 11 т. Додатковий том: у 2 кн.* (2017). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

СУМ-20 — *Словник української мови: у 20 т.* (2010—). Київ: Наукова думка. <https://sum20ua.com/> (дата звернення: 27.10.2023).

СУМ-2016 — Жайворонок В.В. (ред.). (2016). *Словник української мови*. Київ: Видавничий центр «Просвіта».

УОС — *Український орфографічний словник*. (2009). Київ: Довіра.

УП-1990 — *Український правопис*. (1990). Київ: Наукова думка.

УП-1993 — *Український правопис*. (1993). Київ: Наукова думка.

УП-1997 — *Український правопис*. (1997). Київ: Наукова думка.

УП-2003 — *Український правопис*. (2003). Київ: Наукова думка.

УП-2005 — *Український правопис*. (2005). Київ: Наукова думка.

УП-2007 — *Український правопис*. (2007). Київ: Наукова думка.

УП-2015 — *Український правопис*. (2015). Київ: Наукова думка.

УП-2019 — *Український правопис*. (2019). Київ: Наукова думка.

ЛІТЕРАТУРА

Березовська Г.Г. (2008). Назви взуття у говірках Східного Поділля. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* (с. 74—78). Ужгород: Ужгородський національний університет. <http://surl.li/pdzhh> (дата звернення: 13.07.2023).

- Березовська Г.Г. (2010). *Словник назв одягу та взуття у східноpodільських говірках*. Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство.
- Бибик С.П., Сютя Г.М. (2012). *Словник іношомовних слів: Глумачення, словотворення та словоживання*. Харків: Прапор.
- Білодід І.К. (ред.). (1969). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Київ: Наукова думка.
- Бобер Т.Б. (2021). Назви взуття в сучасних середньонадніпрянських говірках. *Мовознавчий вісник*, 30, 101—111. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2021-30-50-59>
- Бойко В.М., Давиденко Л.Б. (2014). *Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*. Київ: Академвидав.
- Войтів Г.В. (1985). З історії назв взуття в українській мові. *Культура слова*, 29, 41—45. <http://surl.li/pdzne> (дата звернення: 13.07.2023).
- Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов Є.І. (1989). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис*. Київ: Вища школа.
- Гавадзин О.Я. (2014). *Назви одягу, взуття, головних уборів, прикрас Покуття: структура, семантика, ареалогія* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Івано-Франківськ.
- Городенська К.Г. (2017). Основні парадигми іменників нульової відміни. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 214—217). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Гримашевич Г.І. (2002). *Словник назв одягу та взуття середньоподільських і суміжних говірок*. Житомир: Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Гримашевич Г.І. (2003). *Номінація одягу та взуття в середньоподільському діалекті* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Київ.
- Грищенко А.П. (ред.). (2002). *Сучасна українська літературна мова*. Київ: Вища школа.
- Дьолог О.С. (2022). Лексико-семантичні особливості іношомовних запозичень у галузі найменувань модної індустрії. *Закарпатські філологічні студії*, 21(1), 45—49. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.7>
- Загнітко А.П. (2017). Категорія числа іменника. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 161—187). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Ковтюх С.Л. (2007). *Репетитор (як навчитися грамотно писати)*. Київ: Видавничий дім «Професіонал».
- Колібаба Л., Фурса В. (2017). *Словник дієслівного керування*. Київ: Либідь.
- Кондратюк Т.М. (упор.). (2006). *Словник сучасного українського сленгу*. Харків: Фоліо.
- Купрікова Г.В. (2012). Актуалізовані номени одягу і взуття в сучасній українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія*, 24(1), 175—177. <http://surl.li/pdzpj> (дата звернення: 10.07.2023).
- Купрікова Г.В. (2013). Тенденції запозичення та адаптація номенів одягу та взуття (на матеріалі української мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія*, 35, 188—191. <http://surl.li/pdzqt> (дата звернення: 10.07.2023).
- Леонова М.В. (1983). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Київ: Вища школа.
- Лиса Г.І. (2013). Іменники — позначення парних предметів у сучасній українській мові. *Науковий вісник кафедри Юнеско Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія*, 26, 91—99. <http://surl.li/pdzul> (дата звернення: 30.06.2023).
- Лозова Н.Є., Фридрак В.Б. (2015). *Дзвона чи дзвону? або -а (-я) чи -у (-ю) в родовому відмінку*. Київ: Наукова думка.
- Лозова Н.Є. (2016). *Іменник. Граматичний довідник*. Київ: Наукова думка.
- Матвіяс І.Г. (1974). *Іменник в українській мові*. Київ: Радянська школа.
- Нечволод Л.І. (2007). *Сучасний словник іношомовних слів*. Харків: ГОРСІНГ ПЛЮС.
- Никончук М.В., Никончук О.М., Доброльожа Г.М., Гримашевич Г.І. (1998). *Назви одягу і взуття правобережного Полісся*. Житомир.
- Плющ М.Я. (ред.). (1994). *Сучасна українська літературна мова*. Київ: Вища школа.

- Пономарів О.Д. (ред.). (2005). *Сучасна українська мова*. Київ: Либідь.
- Пустовіт Л.О., Скопненко О.І., Сютя Г.М., Цимбалюк Т.В. (2000). *Словник іношомовних слів*. Київ: Довіра.
- Ставицька Леся. (2005). *Український жаргон. Словник*. Київ: Критика.
- Тараненко О.О. (2003). *Словозміна української мови*. Nyiregyháza.
- Хмара Г.В. (2006). *Типи номінування одягу і взуття в сучасній українській мові (функціонально-стильовий аспект)* [автореф. дис... канд. філол. наук]. Харків.
- Чак Є.Д. (1978). *Складні випадки граматики та орфографії*. Київ: Радянська школа.
- Ющук І.П. (2004). *Українська мова*. Київ: Либідь.

Статтю отримано 14.11.2023

LEGEND

- ВЕСУМ** — Rysin, A., & Starko, V. (2023). *Large electronic dictionary of the Ukrainian language*. Retrieved October 27, 2023 from <https://vesum.nlp.net.ua/> (in Ukrainian).
- ВЗОССУЛ** — Busel, V.T. (Ed.). (2008). *Large consolidated orthographic dictionary of the modern Ukrainian vocabulary*. Kyiv — Irpin: VTF “Perun” (in Ukrainian).
- ВТССУМ** — Busel, V.T. (Ed.). (2005). *Large explanatory dictionary of the Modern Ukrainian language*. Kyiv — Irpin: VTF “Perun” (in Ukrainian).
- ГРАК-16** — Shvedova, M., Fon Valdenfels, R., Yaryhin, S., Rysin, A., Starko, V., Nikolayenko, T. et al. (2017—2023). *General regionally annotated corpus of the Ukrainian language*. Kyiv — Lviv — Yena. Retrieved October 27, 2023 from <http://uacorpus.org/> (in Ukrainian).
- Грінченко-1909** — *Dictionary of the Ukrainian language: in 4 vols.* (1997). B. Hrinchenko (Ed.). Reprint edition. It is printed according to the edition of 1909 year. Kyiv: Dovira — Ridna mova (in Ukrainian).
- ЕГСУЛМ** — *Elektronic grammatical dictionary of the Ukrainian literary language. Word change.* (2003—2023). Retrieved October 27, 2023 from <http://www.mova.info/grmasl.aspx> (in Ukrainian).
- ПУМК** — *Dictionary UA. Ukrainian language and culture portal.* (2005—2023). Retrieved October 27, 2023 from <https://slovyk.ua/> (in Ukrainian).
- СУМ** — Bilodid, I.K. (Ed.). (1970—1980). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- СУМ-11Д** — *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. Additional volume: in 2 books.* (2017). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- СУМ-20** — *Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vols.* (2010—). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved October 27, 2023 from <https://sum20ua.com/> (in Ukrainian).
- СУМ-2016** — Zhaivoronok, V.V. (Ed.). (2016). *Dictionary of the Ukrainian language*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr “Prosvita” (in Ukrainian).
- УОС** — *Ukrainian orthographic dictionary.* (2009). Kyiv: Dovira (in Ukrainian).
- УП-1990** — *Ukrainian orthography.* (1990). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- УП-1993** — *Ukrainian orthography.* (1993). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- УП-1997** — *Ukrainian orthography.* (1997). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- УП-2003** — *Ukrainian orthography.* (2003). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- УП-2005** — *Ukrainian orthography.* (2005). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- УП-2007** — *Ukrainian orthography.* (2007). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- УП-2015** — *Ukrainian orthography.* (2015). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- УП-2019** — *Ukrainian orthography.* (2019). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

REFERENCES

- Berezovska, H.H. (2008). Names of footwear in the dialects of Eastern Podillia. *Modern problems of linguistics and literary studies* (pp. 74—78). Uzhhorod: Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet. Retrieved July 13, 2023 from <http://surl.li/pdzhh> (in Ukrainian).
- Berezovska, H.H. (2010). *Dictionary of clothing and footwear names in the East Podolian dialects*. Uman: Umanske komunalne vydavnycho-polihrafichne pidpriemstvo (in Ukrainian).
- Bilodid, I.K. (Ed.). (1969). *Modern literary Ukrainian. Morphology*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Bober, T.B. (2021). Nomination of footwear in Mid-Ipper-Dnieper dialects. *Linguistic Bulletin*, 30, 101—111. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2021-30-50-59> (in Ukrainian).
- Boiko, V.M., & Davydenko, L.B. (2014). *Grammar of the Ukrainian language. Morphemics. Word work. Morphology*. Kyiv: Akademvydav (in Ukrainian).
- Bybyk, S.P., & Siuta, H.M. (2012). *Dictionary of foreign words: Interpretation, word formation and word usage*. Kharkiv: Prapor (in Ukrainian).
- Chak, Ye.D. (1978). *Difficult cases of grammar and spelling*. Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Doloh, O.S. (2022). Lexis-systematic specifics of foreign language borrowings of fashion. *Transcarpathian Philological Studies*, 21(1), 45—49. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.7> (in Ukrainian).
- Havadzyn, O.Ya. (2014). *Names of clothes, footwear, hats, decorations Pokuttya: structure, semantics, and areas* [abstract. diss. ... Cand. philol. Sciences]. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).
- Horodenska, K.H. (2017). The main paradigms of zero declension nouns. *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 214—217). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Hrymashevych, H.I. (2002). *Dictionary of clothing and footwear names of Central Polish and neighboring dialects*. Zhytomyr: Pivnichnoukraiynskiy dialektolohichnyi tsentr Zhytomyrskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (in Ukrainian).
- Hrymashevych, H.I. (2003). *Nomination of clothes and shoes in the Middle Polish dialect* [abstract. diss. ... Cand. philol. Sciences]. Kyiv (in Ukrainian).
- Hryshchenko, A.P. (Ed.). (2002). *Modern literary Ukrainian*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukrainian).
- Khmara, H.V. (2006). *The Types of Clothes and Footwear Nomination in the Modern Ukrainian Language (Functional Stylistic Aspect)* [abstract. diss. ... Cand. philol. Sciences]. Kharkiv (in Ukrainian).
- Kolibaba, L., & Fursa, V. (2017). *Dictionary of verb control*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Kondratiuk, T.M. (Ed.). (2006). *Dictionary of modern slang*. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).
- Kovtiukh, S.L. (2007). *Tutor (how to learn to write correctly)*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Profesional” (in Ukrainian).
- Kuprikova, H.V. (2012). Actualization on clothes and shoes names in the Modern Ukrainian language. *Scientific notes of Ostroh academy National university. Series: Philology*, 24(1), 175—177. Retrieved July 10, 2023 from <http://surl.li/pdzpj> (in Ukrainian).
- Kuprikova, H.V. (2013). Borrowing trends and adaptation of clothing and footwear names (based on Ukrainian material). *Scientific notes of Ostroh academy National university. Series: Philology*, 35, 188—191. Retrieved July 10, 2023 from <http://surl.li/pdzqt> (in Ukrainian).
- Leonova, M.V. (1983). *Modern literary Ukrainian. Morphology*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukrainian).
- Lozova, N.Ye., & Frydrak, V.B. (2015). *Dzvona or dzvonu? or -a (-я) or -y (-ю) in the genitive case*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Lozova, N.Ye. (2016). *Noun. Grammatical guide*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Lysa, H.I. (2013). Nouns on designations of paired objects in the Modern Ukrainian language. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of the Kyiv National Linguistic*

- University. Series: *Philology. Pedagogy. Psychology*, 26, 91–99. Retrieved June 30, 2023 from <http://surl.li/pdzul> (in Ukrainian).
- Matviias, I.H. (1974). *Noun in the Ukrainian language*. Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Nechvolod, L.I. (2007). *Modern dictionary of foreign words*. Kharkiv: TORSINH PLIUS (in Ukrainian).
- Nykonchuk, M.V., Nykonchuk, O.M., Dobrolozha, H.M., & Hrymashevych, H.I. (1998). *Names of clothes and footwear of the Right Bank Polissia*. Zhytomyr (in Ukrainian).
- Pliushch, M.Ya. (Ed.). (1994). *Modern literary Ukrainian*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukrainian).
- Ponomariv, O.D. (Ed.). (2005). *Modern Ukrainian language*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Pustovit, L.O., Skopenko, O.I., Siuta, H.M., & Tymbaliuk, T.V. (2000). *Dictionary of foreign words*. Kyiv: Dovira (in Ukrainian).
- Stavytska, Lesia. (2005). *Ukrainian jargon. Dictionary*. Kyiv: Krytyka (in Ukrainian).
- Taranenko, O.O. (2013). *Word change of the Ukrainian language*. Nyíregyháza (in Ukrainian).
- Voitiv, H.V. (1985). From the history of shoe names in the Ukrainian language. *Word culture*, 29, 41–45. Retrieved July 13, 2023 from <http://surl.li/pdzne> (in Ukrainian).
- Volokh, O.T., Chemerysov, M.T., & Chernov, Ye.I. (1989). *Modern literary Ukrainian. Morphology. Syntax*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukrainian).
- Yushchuk, I.P. (2004). *Ukrainian language*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Zahnitko, A.P. (2017). Noun number category. *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 161–187). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

Received 14.11.2023

Olena Lavrinets, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor
National University of Kyiv-Mohyla Academy
2 Hryhoriia Skovorody St., Kyiv 04655, Ukraine
E-mail: lavrinets@ukma.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6363-1502>

CHANGES IN THE GRAMMATICAL NORMS OF THE NUMBER IN PROPER AND FOREIGN NAMES OF SHOES

Footwear and its various models are primarily the subject of study in merchandising; however, for linguistics, it is an equally interesting object of research in synchronous and diachronic aspects. In particular, the grammatical characteristics of footwear nouns have not yet been the subject of separate research.

The plural form of the noun 'footwear' is more commonly used in modern linguistic practice, determined by the significance, for human existence, of the semantics of a complete pair of footwear. The singular form of the noun name 'footwear' is less common, as it disrupts the integrity of the concept of a 'footwear pair' with the semantics of an 'individualized' object. The choice of the number form of footwear nouns as a register is determined by different principles of compiling lexicographical publications and their distinct purposes: explanatory dictionaries prioritize the meaning of an unanalyzed plural, while registers prioritize the plural form of the noun expressing the semantics of a type of footwear. In orthographic dictionaries, the indication of another numerical form represents the inflectional component of the number category of fixed nouns in this semantic group.

The grammatical significance of the number in the core of footwear names consists of nouns with a numeral pair, where the codification of the singular form is conditioned by the proportional origin of lexemes and the completion of the grammatical assimilation of foreign lexemes. Lexicographical sources inconsistently record the singular form of footwear nouns from the core sphere. The change in the grammatical qualification of some footwear names from 'pluralia tantum' to 'grammatical significance of singular and plural' attests to the dynamics of morphological norms in contemporary Ukrainian language in general and

the process of grammatical adaptation of predominantly foreign lexemes in particular. However, more often, discrepancies in the printed and electronic dictionaries regarding the grammatical number of nouns from the core sphere of footwear (either plural nouns or nouns with a numeral pair) are caused by subjective factors.

The periphery consists of 'pluralia tantum' nouns, most of which are of foreign origin and only make up a part of the lexical composition of the Ukrainian language. The infrequent functioning of singular forms of nouns from the peripheral sphere in modern speech indicates the incompleteness of their grammatical adaptation. Predominantly foreign footwear names that are not represented in any of the analyzed dictionaries reside outside the delineated spheres, and their use in the plural form in the texts of the 16th version of the Ukrainian National Corpus (HRAK) and in advertising posts on the social network 'Instagram' illustrate the beginning of grammatical adaptation to the morphological norms of the modern Ukrainian language.

We see the perspective of research in studying the dynamics of grammatical assimilation primarily of those footwear names that are only included in the lexical system of the Ukrainian language and have the grammatical status of 'pluralia tantum' nouns, predominantly used in modern speech either exclusively or mostly in the plural form, with the singular form of these nouns not recorded in any lexicographical publication. The observation of changes in the grammatical number of those footwear names whose singular form is not codified, as it is inconsistently represented in dictionaries, also remains relevant.

Keywords: number category, noun, footwear name, pluralia tantum, numeral pair, parsed plural, unparsed plural, dynamics, dictionary.